

Thomas Hylland Eriksen. Etterord: en fotnote om etnisitet og klasse. S. 323-332

Artikkelen er publisert i

[Grenser for kultur? : perspektiver fra norsk minoritetsforskning](#). Øivind Fuglerud og Thomas Hylland Eriksen (red.). Oslo: Pax, 2007.
ISBN: 978-82-530-3055-5

Arkivert i DUO med tillatelse fra [Pax forlag](#)

Øivind Fuglerud og
Thomas Hylland Eriksen (red.)

GRENSER FOR KULTUR?

PERSPEKTIVER FRA NORSK MINORITETSFORSKNING

PAX FORLAG A/S, OSLO 2007

- Simonsen, Anne Hege (2006) «Fortellinger om verden. Utenlandsdekningen i tre norske aviser 1880–1930,» *Pressehistoriske skrifter no 6*, Universitetet i Oslo
- Smette, Ingrid (2001) *Managing hearts, bodies and beauty*, Oslo, Hovedoppgave, Universitetet i Oslo

ETTERORD: EN FOTNOTE OM ETNISITET OG KLASSE

Thomas Hylland Eriksen

Denne boken gir et overblikk, et tverrsnitt og noen dypdykk. Bare en liten brøkdel av de norske forskerne som arbeider med flerkulturalitet og migrasjon er representert, og det er på ingen måte sikkert at de kan kalles «representative» med tanke på faglige prioriteringer, teoretiske overbevisninger eller for den del, politiske holdninger. Det er redaktørens privilegium å invitere bidragsytere, og vi har gjort våre valg, ikke for å få størst mulig sprik i analyseperspektiver og konklusjoner, men for å komme et skritt videre i den empiriske og analytiske forståelsen av den nye kompleksiteten.

Som Fuglerud sier i innledningen, har det vært klare tendenser til at akademiske og folkelige debatter om innvandring og kultur, har blandet seg. Dette er av det gode for såvidt som det viser at det er livlig kontakt mellom forskningen og verden utenfor, men det er ikke til å komme bort fra at debattene av og til har kjørt seg fast i tankemønstre det har vært vanskelig å komme ut av, både i mediene og i academia – og ikke minst i gråsonene mellom de to feltene. I senere år har det vært en enormt sterk fokusering på bestemte aspekter ved islam og muslimers livsverdener, vanligvis med en undertekst om at islam og vestlig modernitet vanskelig lar seg forene. Som leserne har oppdaget, handler ingen av kapitlene i denne boken primært om «islam» eller «muslimer». Det finnes nok muslimer i en del av tekstene, men de er ikke tillagt en primær identitet som muslimer. Grensene mellom grupper følger gjerne andre linjer enn de religiøse, og det er ingen gode intellektuelle grunner til at man skal bidra til å forsterke en oss–dem-grense som følger religiøse skillelinjer.

Som for eksempel Aase viser, kan ære og skam meget vel studeres uten referanse til religion, og det med godt utbytte.

Faktum er at rundt en tredjedel av de drøyt 300 000 beboerne av Norge som høsten 2006 klassifiseres som innvandrere av Statistisk Sentralbyrå (annen generasjon er også regnet med her), er muslimer i en eller annen betydning av ordet. Mange av dem er agnostikere eller ateister.

Et par kvelder før jeg satte meg ned for å skrive dette etterordet, var jeg i et selskap arrangert av noen iranske nordmenn til ære for multi-kunstneren Abbas Kiarostami, som var på besøk i Oslo. Vi spiste og drakk, lyttet til levende musikk virtuost fremført av et par av gjestene, og snakket om alt fra dagligliv i Iran til Kafkas noveller og det norske statsbudsjettet. Det er mulig at noen av festdeltagerne hadde et varmt og inderlig forhold til islam, men det kom i så fall ikke frem. Det var så mye annet å snakke om.

Og likevel vet vi at iranere, i likhet med andre med muslimsk bakgrunn, jevnlig blir spurt hva de mener om terrorisme. Nye former for grensekontroll etableres i transnasjonale rom, og den påståtte grensen mellom «våre demokratiske verdier» og «islam» har de siste årene vært den mest synlige og halstarrige. Det danner seg et inntrykk av at kulturkonflikter og kulturkløfter er vår tids svøpe. Noen snakker om sivilisasjonskriger, mens andre nøyer seg med å slå fast at enkelte kulturforskjeller er uoverstigelige.

Forskningen om etnisitet presenterer et ganske annet bilde. Enten den fokuserer på norsk-samiske relasjoner i Finnmark, engelsk-irske relasjoner i London eller forholdet mellom de etniske gruppene i fleretniske stater som Mauritius eller Nigeria, har forskningen vist at kulturelle fordommer og ekskluderingsprosesser alltid har en sosial og politisk side i tillegg til den kulturelle. Hvilke kulturforskjeller det til enhver tid legges vekt på (altså hvilke forskjeller som blir markert), er et spørsmål om makt og politikk.

Rundt 1970 var det mangel på arbeidskraft i Oslo. Innvandrere fra Pakistan fikk umiddelbart jobb, mange av dem i Oslo Sporveier. Ingen av dem kunne norsk da de kom. På slutten av 1990-tallet hevdet enkelte

politikere at innvandreres utestengning fra deler av arbeidsmarkedet skyldtes deres dårlige norskkunnskaper. På dette tidspunktet kunne de aller fleste norsk, og dessuten skulle man ha dårlig hukommelse for å ha glemt at manglende språkferdigheter ikke hadde vært et problem et par tiår før.

Når kristne nekter å drikke alkohol, forbyr sine døtre å gå på dans og er motstandere av porno og sex før ekteskapet, kalles det kristent, eventuelt gammeldags. Når muslimer gir uttrykk for nøyaktig de samme holdningene, kalles det kulturkonflikt (underforstått: de tilhører en tilbakestående kultur). Hvilke forskjeller som får lov til å gjøre noe fra eller til (*differences that make a difference*), varierer fra sted til sted, fra tid til tid. Nå er det grensen mellom islam og ikke-islam som forsterkes og forstørres.

Til andre tider og i andre kontekster vil andre grenser, som også bygger på en tendensiøs og sosialt ekskluderende kulturforståelse, gjøres gjeldende. I innledningen til *Culture: The Anthropologist's Account* (Kuper 1999) sammenligner Adam Kuper kulturforståelsen hos Bronislaw Malinowski og A. R. Radcliffe-Brown, den moderne sosialantropologiens grunnleggere i Storbritannia. Som sørafrikansk jøde hadde Kuper en personlig interesse knyttet til hva de hadde å si om dette komplekse, segregerte landet i tiden før apartheid. Situasjonen i Sør-Afrika var da relativt åpen: Noen av de hvite ønsket å utvide politiske rettigheter gradvis slik at nye grupper kunne få stemmerett, mens andre ønsket et kastesamfunn der svarte og «fargede» ble fysisk adskilt fra de hvite makthaverne (*apartheid* betyr adskilthet). Malinowski betraktet landet primært som flerkulturelt, altså et samfunn der et bestemt antall kulturer stod i et interaksjonsforhold med hverandre. Radcliffe-Brown tok avstand fra dette synet i en forelesning fra 1940, altså åtte år før innføringen av apartheid. Han sa:

Det som skjer i Sør-Afrika er ikke en samhandling mellom britisk kultur og afrikanderkultur, hottentottkultur [*sic*], ulike bantu-kulturer og indisk kultur, men samhandling mellom individer og grupper innenfor en etablert sosial struktur som selv er i forandring.

Det som skjer i en stamme i Transkei, for eksempel, kan bare forstås hvis man erkjenner at stammen er blitt innlemmet i et større politisk og økonomisk strukturelt system. (Radcliffe-Brown sitert etter Kuper 1999: xiv)

Det er et perspektiv av Radcliffe-Browns type som ligger til grunn for hele denne boken; han var mot apartheid fordi alle sørafrikanere deltok i det samme politiske og økonomiske systemet. De enkelte folkeslagenes kulturelle særpreg var irrelevante i sakens anledning, ettersom det bare hadde betydning for lokal sosial organisasjon og privatliv. Som samfunnsvitere vet bidragsyterne til denne boken, i likhet med Radcliffe-Brown, at kulturforskjeller ikke har noen objektiv innflytelse på sosialt liv. Kulturforskjeller må, for å bli synlige og betydningsfulle, settes i bevegelse og gjøres relevante. Når dette skjer, er det av årsaker som ikke i seg selv har med kulturforskjellene å gjøre. For noen år siden sluttet norske politikere plutselig å snakke pent om innvandrerne fordi 'de tok seg så godt av familien', og begynte i stedet å kritisere dem for at de ikke respekterte individets frihet (altså jenter med innvandrerbakgrunn – av mystiske årsaker har få brydd seg om å påpeke at også gutter havner i arrangerte ekteskap). Kulturforskjellen er konstant, men den dominerende diskursen som gir den mening har forandret seg.

Hvis vi har lykket, har vi satt sammen en bok som blant annet viser at forestillinger om kulturforskjellenes betydning er samfunnsmessig skapt. De forandrer seg like sikkert som samfunnet selv.

* * *

I den internasjonale faglitteraturen om majoritet og minoritet, og om etniske relasjoner mer allment, dominerer noen få hovedtemaer. Det kan være interessant å merke seg at de norske debattene har hatt en tendens til å følge andre linjer i senere år, særlig utenfor academia, men også i noen grad i forskningen selv. La oss nevne noen av de viktigste.

1. *Spørsmål forbundet med diskriminering og rasisme eller gruppehegemoni.* Mange sosiologiske og antropologiske studier av urbane eller innvandrede minoriteter, urbefolkninger eller territorielle minoriteter, postkoloniale pluralsamfunn og stabile nasjonalstater, tar opp disse spørsmålene på forskjellige måter. Har alle innbyggerne i en stat like rettigheter, og hva betyr ellers 'like rettigheter' i praksis? Under hvilke omstendigheter oppstår konflikter mellom grupper? I de aller fleste analyser konkluderes det med at konflikter er et resultat enten av majoritetens undertrykkelse av minoriteten, eller gruppebasert konkurranse om knappe ressurser. Kulturforskjeller som sådan presenteres så å si aldri som viktigste årsak til konflikt. I norsk forskning og ikke-akademiske tekster skrevet av akademikere, er bildet noe annerledes. I denne boken er temaet i høy grad til stede, og kapitlene til bl.a. Vestel, Moshuus og ikke minst Sollund problematiserer ideene om at de som bor i Norge, har like rettigheter.
2. *Spørsmål forbundet med diskursive hegemonier.* Spesielt innen kulturstudier (*cultural studies*) og postkolonial forskning har symbolsk makt og definisjonsmakt vært sentrale begreper i studiet av pluralisme og minoriteter. Nøkkelspørsmålene, som kan spores tilbake til Frantz Fanon, som skrev på 1950-tallet (Fanon 1971 [1952]), har å gjøre med hvordan og i hvilken grad medlemmer av tradisjonelt undertrykte grupper kan gi uttrykk for sin identitet på egne premisser, og i hvilken grad de er dømt til å reproducere den hegemoniske diskursen. I denne boken viser blant annet kapitlene til Gressgård, Eriksen og Simonsen hvordan det norske diskursive hegemoniet påvirker relasjonene mellom majoritet og minoritet ved at noen stemmer, og noen synsvinkler, får en privilegert plass.
3. *Kulturelle rettigheter versus individuelle rettigheter.* Disse spørsmålene har vært reist særlig blant sosialfilosofene, og har vært diskutert på raffinerte (om stundom USA-sentriske) måter

i debatten mellom kommunitarisme og liberalisme (se Taylor 1992). Kommunitarister argumenterer for at kulturelle fellesskap er mer fundamentale enn individuelle rettigheter, og forsvarer forestillinger om kollektive grupperettigheter – mens liberalere argumenterer for universelle, individuelle menneskerettigheter som knapt tar hensyn til kulturell variasjon. Både Prieur, Andersson og Aase gir innsikter i dette grunnleggende dilemmaet, og behandler det på ulike analytiske nivåer – fra det metateoretiske til det erfaringsnære.

4. *Assimilasjon, integrasjon og segregering.* Studier av historisk endring som involverer majoritets/minoritetsrelasjoner tar uvegerlig opp disse dimensjonene ved gruppedynamikk. Spørsmålet er hvorvidt minoriteten før eller siden smelter sammen med majoriteten (eller, sjeldnere, vice versa), hvorvidt minoriteten oppnår likhet uten å måtte ofre kulturelle diakritika og særtrekk som er viktig for dens medlemmer, eller om gruppene holdes strengt adskilt i en form for påtvunget eller frivillig apartheid. På dette området har smitten mellom akademia og journalistikk vært betydelig, og ordet «integrasjon» er nesten blitt ubrukelig ettersom det brukes synonymt med «assimilasjon» i politisk normalprosa. Kanskje ikke minst av den grunn blir disse begrepene knapt brukt i denne boken, men ulike former for tilpasning mellom majoritet og minoriteter behandles, kanskje mest eksplisitt i Fuglerud/Engebrigtsens kapittel, som viser hvordan forskjeller i nettverkstyper bidrar til variasjon med hensyn til type deltagelse i storsamfunnet.
5. *Pluralisme versus hybriditet.* Et beslektet, men nyere perspektiv, som særlig har vært utviklet av antropologer som Appadurai (1996) og Hannerz (1992), utforsker den kulturelle dynamikken i multietniske samfunn, og studerer i hvilken grad gruppene påvirker hverandre, i hvilken grad de vedvarer å være grupper, og på hvilke måter de fortsetter å være distinkte. Vestel, Moshuus og

Danielsen skriver seg direkte inn i dette analytiske perspektivet, som naturligvis skys av alle som har en egeninteresse i å forsterke grenser mellom grupper.

6. *Konstruktivistiske studier av historie og ideologi.* Med inspirasjon fra både Foucault og bøker som den smått klassiske *The Invention of Tradition* (Hobsbawm og Ranger 1983), viser slike studier hvordan sterke gruppeidentiteter, der fiendebilder av andre ofte figurerer prominent, konstrueres gjennom selektive, ideologiske og stundom direkte løgnaktige fortellinger om fortiden eller tilsvarende, dramatiske ritualer som involverer sterke, inkluderende og derfor også ekskluderende fellesskapssymboler. Ingen av kapitlene tematiserer dette aspektet ved kulturideologi direkte, men det ligger implisitt flere steder på ulike måter – epistemologisk hos Gressgård, personlig-biografisk hos Danielsen. Ingen historie om fortiden, den være seg nasjonal eller personlig, er meningsfylt i seg selv, og når den gis mening, gis den også en bestemt form og en bestemt ideologisk retning.
7. *Globalisering og lokalisering.* Det konstituerende paradokset for samtidige etnisitetsstudier er det faktum at den tilsynelatende kulturelle homogeniseringen som globaliseringen antas å bidra til, som i siste instans fører til at alle i varierende grad 'spiller på samme bane', har ført til en sterk etnisk revitalisering, nasjonalisme og andre essensialistiske påberopelser av rotfestede kulturelle identiteter. Her er det viktig at forskningen ikke selv i altfor stor grad blir en del av feltet den utforsker. Grensen til journalistikk kan her være viktig; en forskning som mangler analytisk distanse til de nasjonale kulturelle kategoriene i landet der den virker, er lite verdt. Anderssons kapittel er en kraftfull kritikk av den hjemlige sosiologiens manglende evne (eller vilje?) til å henge med i svingene her, idet den altfor ofte tar nasjonale kategoriseringer for gitt.

Vi kan altså foreløpig konkludere med at denne boken melder seg på i en rekke internasjonale debatter om det moderne samfunn, betraktet som et turbulent, kulturelt komplekst type sted. Det er imidlertid ett tema som er relativt fraværende både her og i det meste av litteraturen om flerkulturalitet og pluralisme, nemlig sosial klasse. Hva handlet opptøyene i Paris høsten 2005 om, om ikke klassemessig marginalisering? Opprørerne brukte kanskje islam som symbol, men misnøyen handlet om manglende inkludering i det franske samfunnet. Mange kjente ingen som hadde en vanlig jobb, og de bodde i bydeler nesten uten bussforbindelse og bibliotekfestivaler. Selvfølgelig hadde opptøyene ingen ting med islam å gjøre, men med arbeidsløshet, rasisme og marginalisering – altså manglende lik behandling.

De i Europa mindre kjente etniske opptøyene på Mauritius i februar 1999 hadde mange fellestrekk med dem i Paris. De som satte fyr på biler og knuste butikkvinduer i raseri kalles kreoler (eller katolikker), og sinnet var rettet mot hinduene. Men konflikten var ikke dypest sett etnisk noe mer enn at årsaken til Jugoslavias oppløsning var at serbere og kroater hadde uforenlige kulturelle verdier. Kreolene er i økende grad en underklasse på Mauritius, og er blitt systematisk ekskludert fra høye stillinger i offentlig sektor siden 1970-tallet. Politiet er hindu-dominert, og hendelsen som gav støtet til opptøyene var politiets sannsynlige drap av en populær kreolsk sanger. Det er konvergensen mellom klasse og etnisitet, og ikke en (ofte postulert) konvergens mellom etnisitet og kulturforskjeller, som førte til opptøyene (se Eriksen 2004 for en fullstendig analyse).

Det er bare en kort generasjon siden klassebaserte, ofte marxistiske analyser av sosialt liv ble tilbudt som et fullassortert alternativ til 'borgerlig' eller 'liberal' samfunnsvitenskap. Minoritetsspørsmål i Europa ble følgelig også utforsket som en type klasseproblematikk, der innvandrernes identitet først og fremst var 'arbeiderklasse' eller 'filleproletariat' eller til og med 'reservearbeidskraft'. Etniske, religiøse og nasjonale ideologier var 'epifenomener' som skyldtes en økonomisk determinert 'falsk bevissthet'.

Etter at marxismen gikk av moten (ikke minst fordi den viste seg ute av stand til å forklare en lang rekke identitetspolitiske konflikter), har analyser av majoritets/minoritetsrelasjoner vært dominert av perspektiver som dem jeg kort har omtalt ovenfor. Alt i alt har det vært et fremskritt. Samtidig må vi ikke glemme at klasseforskjeller er og blir en vesentlig årsak til avmektighet og ydmykelse, og at både etnifisering og strategisk bruk av nasjonal identitet og religion som politiske identitetsmarkører, henger sammen med klasseforskjeller, selv om det ikke finnes noen enkel årsakssammenheng.

Kanskje klasseforskjeller er så opplagte, og tas i så stor grad for gitt, at de forblir implisitte i analyser av kulturbaserte ideologier som er knyttet til ekskludering og inkludering. Det ville i så fall være trist: En generell innsikt fra forskningen om etnisitet er at utdanning, arbeid og bolig er avgjørende med hensyn til et flerkulturelt samfunns suksess eller fiasko. Systematisk ulik fordeling av eller tilgang til disse godene, er en oppskrift på konflikt. Når en slik konflikt kalles kulturell eller religiøs (som i Frankrike høsten 2005), bør samfunnsviterne ha anledning til å påpeke at den strengt tatt har null med kultur og religion å gjøre, og alt å gjøre med ulik fordeling av goder. Det er blant annet for å rydde opp i slike misforståelser at vi har samfunnsvitenskap.

Litteratur

- Appadurai, Arjun (1996) *Modernity at Large*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Eriksen, Thomas Hylland (2004) «Ethnicity, class and the 1999 Mauritian riots.» I Stephen May, Tariq Modood og Judith Squires, red.: *Ethnicity, Nationalism and Minority Rights*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fanon, Frantz (1971 [1952]) *Peau noire, masques blancs*. Paris: Seuil.
- Hannerz, Ulf (1992) *Cultural Complexity: Studies in the Social Organization of Meaning*. New York: Columbia University Press.

Hobsbawm, Eric og Terence Ranger, red. (1983) *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press.

Kuper, Adam (1999) *Culture: The Anthropologist's Account*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Taylor, Charles mfl. (1992) *Multiculturalism and «The Politics of Recognition»*. Princeton: Princeton University Press.